

УКРАЇНСЬКА АРХЕОЛОГІЯ ГАЛИЧИНИ ХІХ – ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ ХХ СТОЛІТЬ

У статті зроблено спробу проаналізувати внесок українських учених у розвиток археології в Галичині в ХІХ – першій третині ХХ століть.

Показано внесок в її розвиток І.Вагилевича, Я.Головацького, А.Петрушевича, І.Шараневича, М.Грушевського, Б.Януша, Я.Пастернака, Ю.Полянського, І.Старчука, Я.Хмільєвського, І.Борковського, О.Кандиби та інших дослідників.

Ключові слова: Галичина, Наддніпрянська Україна, українська археологія, Наукове товариство імені Шевченка, Львівський університет.

Археологія відіграє важливу роль в об'єктивному висвітленні історичного минулого народу. Це досить важливо для українців Галичини, які впродовж багатьох століть були відірваними від решти українських земель. Тому закономірним є інтерес до наукового доробку українських археологів Галичини ХІХ – першої третини ХХ століть. Окремим аспектам окресленої проблеми присвятили свої дослідження сучасні вітчизняні вчені [5; 6; 8; 9; 25–28; 36; 37; 39] і вчені української діаспори [34; 41]. Однак комплексного розв'язання вона ще не знайшла у вітчизняній історіографії. Це визначає завдання, які намагаємося розв'язати в пропонованій статті.

Серед багатьох творчих зацікавлень історика й краєзнавця Варлаама Компаневича була також археологія. У 1810 році він разом з П.Гайслером проводив археологічні дослідження в Пліснеську, де обстежив три могили й виявив ряд цікавих пам'яток.

Про археологічні зацікавлення вченого свідчать і наполегливі шукання ним могили князя Лева Даниловича на території Онуфріївського монастиря у Львові та місця поховання друкаря І.Федорова [1, с.51–52].

Певний інтерес до археології проявляли діячі “Руської трійці” Іван Вагилевич та Яків Головацький. На основі викопних знахідок І.Вагилевич намагався реконструювати ранньослов'янську цивілізацію. Він досліджував також бойовий меч, виявлений у Буську неподалік Львова [40, с.196].

У 1843 році І.Вагилевич опублікував статтю, присвячену цікавій археологічній пам'ятці – наскельній фортеці в Уричі. Він багато уваги приділив опису печер і схилився до думки, що первісне призначення споруд на скелях мало ритуальний характер, що підтверджувалося знахідками в печерах кісток, кераміки та монет.

У 1861 році в урочищі Вільшаниця коло Урича вчений здійснив археологічне обстеження не відомої раніше культової споруди, висловивши на базі виявлених матеріалів припущення, що вказана споруда могла служити дохристиянською святинєю [6, с.70]. Слід підкреслити, що І.Вагилевич одним з перших у Галичині почав досліджувати кам'яні печерні комплекси. Завдяки йому, у науковий обіг було введено науково обґрунтовану класифікацію печерних порожнин відповідно до їхнього призначення, виділено в окремі групи давні печерні культові споруди, оборонні фортеці, сторожові вежі, виробничі та житлові приміщення тощо.

Я.Головацький вивчав археологічні знахідки в селі Берем'яни біля Заліщик на Тернопільщині, назвавши місце їхнього виявлення “язичницьким кладовищем”. Про різнобічну обізнаність автора з пам'ятками археології свідчить його праця “Про дослідження пам'яток руської старовини, що збереглися у Галичині та Буковині” [40, с.196]. У згаданій праці чи не вперше подано характеристику стану археологічних досліджень на західноукраїнських землях. Їхні початки вчений пов'язує з давньоруськими знахідками З.Доленги-Ходаковського в с. Синява на річці Сян у 20-х роках ХІХ ст. Він розглядає також виявлену в річці Збруч у 1848 році статую язичницького бога Свято-

вида, кам'яну бабу із села Кам'янки на Коломийщині, численні знахідки посуду, зброї, срібних прикрас, перснів ранньослов'янської епохи, а також пам'яток кам'яного віку, епохи бронзи тощо. Учений слушно зауважував, що згадані археологічні пам'ятки фрагментарні та випадкові й наголошував, що “наш край ще не діткнений в археологічному відношенні”.

Згадану працю Я.Головацький виголосив на першому Археологічному з'їзді в Москві в 1869 році, ознайомивши наукову громадськість Росії та інших країн з археологічними пам'ятками західноукраїнських земель, станом їхнього вивчення та вказавши план дальшого наукового обстеження цих територій. Пізніше, після переїзду до Росії, учений цікавився проблемами археологічних досліджень у Білорусії, вивчав збірки археологічних пам'яток вільнюських музеїв [40, с.196].

Певний інтерес до археології виявив галицький учений москвофільського спрямування Антін Петрушевич. У 1851 році він опублікував у Відні статтю, присвячену виявленій у річці Збруч кам'яній статуї язичницького бога Святовида, після чого згадана пам'ятка мала значний резонанс у слов'янському світі [8, с.30].

Ученого особливо цікавив давній Галич. Йому належить значний внесок у справу локалізації та встановлення місцезнаходження давнього Галича. Тривалий час, як відомо, панувала думка, що давній Галич був на місці сучасного міста Галич. У середині XIX століття розпочалася наукова дискусія про місцезнаходження літописного міста. А.Петрушевич, дотримуючись традиційної позиції, вів наукову полеміку з Ісидором Шараневичем. Останній висловив думку, що місто знаходилося на високому правому березі річки Лімниця близько трьох кілометрів на захід від сучасного Галича [8, с.31]. Однак у ході дискусії більшість дослідників прийняли нову концепцію, висунуту А.Чоловським, згідно з якою велике городище над річкою Луква в селі Крилос, що майже за п'ять кілометрів на південь від Галича, є рештками літописного Галича. Ця концепція, незважаючи на критику А.Петрушевича, залишилася домінуючою [34, с.49–52].

У другій половині 70-х років XIX ст. учений досліджував недавно відкритий Михалківський скарб з Борщівського повіту на Тернопільщині та бронзові пам'ятки єгипетських культів з галицького Поділля [8, с.32–33].

У 1886 році А.Петрушевич узагальнив результати розкопок Ольвії, зазначивши, що тут існували давньогрецькі поселення в VII–V ст. до н. е. Подав також нотатки про місто й державу Ольвію. Він цікавився результатами археологічних розкопок, які проводили тоді українські та російські вчені, зокрема, у Володимирі-Волинському та на побережжі Ладозького озера [8, с.33].

Як слушно відзначає вчений С.Борчук, становлення української археології в Галичині пов'язане з іменем професора Львівського університету Ісидора Шараневича, бо ж археологічні розкопки, що проводилися в краї, раніше мали переважно розвідувальний характер і обмежувалися переважно виявленням городищ і розкопуванням могил [5, с.138].

І.Шараневич звернувся до археології з метою розширення фактологічної бази княжої доби історії Галичини. Особливо вченого цікавив Галич. Археологічні дослідження давнього Галича він розпочав весною 1882 року разом із священником із села Залуква коло сучасного Галича Левом Лаврецьким, які тривали до 1887 року. За цей час тут було виявлено ряд цікавих пам'яток, зокрема, фундаменти церков святого Спаса, святої Богородиці, святого Іллі, Благовіщення, святої Анни, а також “Ротонди” тощо. У процесі розкопок згаданих пам'яток ученим було знайдено дрібніші пам'ятки, зокрема, поховання, які ним ретельно вивчалися [5, с.142–153].

Археологічні розкопки в Галичі викликали велике зацікавлення громадськості краю. Щоб ознайомити всіх бажаючих з результатами своїх досліджень, І.Шараневич у вересні 1885 року організував виставку археологічних знахідок у залі Політехнічної

школи у Львові. У наступному році він повторив цю виставку в Ставропігійському інституті, а в 1888 році, до 900-річчя хрещення Русі, організував тут нову виставку археологічних знахідок, що користувалася великою популярністю [5, с.153].

Кілька разів учений відвідував стародавній Звенигород, зокрема, у 1885 році з В.Антоновичем він провів археологічне обстеження місцевості й розвідувальні розкопки, під час яких було виявлено кілька пам'яток. Тоді ж І.Шараневич з наддніпрянським гостем побували також на місцях археологічних розкопок стародавнього Галича [42, с.99].

У 1895–1897 роках І.Шараневич разом зі студентами В.Кухарським і Б.Яновським проводили археологічні дослідження первіснообщинних могильників поблизу сіл Чехи й Висоцьке на Бродівщині та поселень з ознаками городищ, розташованих неподалік від них. Нині вчені умовно називають етнокультурну спільноту, до якої належать ці об'єкти, висоцькою культурою. Упродовж трьох сезонів розкопок було знайдено близько 350 поховань і виявлено 1 213 археологічних пам'яток [5, с.154–155]. Серед них були кераміка, вироби з бронзи, заліза, крем'яні знаряддя праці, кістяні гребені й проколки, скляні й бурштинові прикраси.

Установлюючи етнічну приналежність носіїв висоцької культури, учений за визначальною ознакою розрізняв антропологічний тип і дійшов висновку, що тут до V або VI століття проживало населення північно-німецького походження, яке не мало ніякого відношення до сучасного населення Галичини. Що ж до датування розкопаних пам'яток, то він, здійснивши порівняльний аналіз виявлених знахідок з аналогічними, відомими в Європі, зробив висновок, що верхньою межею могильників у Висоцькому й Чехах слід вважати V або VI століття, а нижня межа сягає в глибину віків.

З кінця XIX століття, завдяки М.Грушевському, було започатковано археологічні студії в НТШ. Учений приділяв значну увагу пам'яткам археології різних епох. Про це свідчить ряд його публікацій у “Записках НТШ”, зокрема “Похоронне поле каменного віку в с. Чехах (пов. Бродський)”, “Дальші розкопки в с. Чехах”, “Звенигород галицький”, “Печатка митрополита Константина зі Звенигорода”, “Молотовське срібло”, “Похоронне поле в с. Чехах”, “Печатки з околиць Галича” тощо [4, с.40, 42, 75, 78, 100].

Добру орієнтацію вченого в археологічній проблематиці підтверджують численні його рецензії на праці українських і зарубіжних археологів В.Антоновича, М.Біляшівського, Ф.Вовка, В.Хвойки, М.Кондакова, А.Кіркора, Л.Нідерле та інших [37, с.414].

М.Грушевський докладав багато зусиль для залучення галицьких учених до роботи археологічних з'їздів, що їх організувало Російське імператорське археологічне товариство. На XI Археологічний з'їзд, що мав відбутися в 1899 році в Києві, ученими НТШ було підготовлено ряд рефератів, однак вони не змогли побувати на ньому через заборону друкувати їхні виступи українською мовою. На знак протесту члени історично-філософської секції НТШ на своєму засіданні 16 червня 1899 р. постановили не брати участі в роботі з'їзду й видати підготовлені реферати в “Записках НТШ”. Із цієї ж причини вони не брали участі й у роботі XII Археологічного з'їзду в 1902 році в Харкові, XIII Археологічного з'їзду в 1905 році в Катеринославі та XIV Археологічного з'їзду в 1908 році в Чернігові [35, с. 415].

За ініціативою М.Грушевського в 1893 році при НТШ було засновано музей, а в 1900 році – археологічний відділ при ньому. У його основу лягли даровані та закуплені експонати [31, с.42–43]. Особливо активно поповнювався археологічний відділ музею завдяки М.Грушевському, М.Біляшівському, Ф.Вовку, пізніше Я.Пастернаку, Ю.Полянському та іншим дослідникам [44, с.48; 45, с.45; 46, с.21]. Перед Другою світовою війною в археологічному відділі музею нараховувалося майже 30 тисяч експонатів і він став найбільшим у музеї НТШ [36, с.64]. У цей період археологічний відділ музею

активно поповнювався новими експонатами. Лише в 1938 році сюди надійшли пам'ятки з 38 місцевостей Галичини, Волині, Холмщини та Полісся [46, с.96].

Завдяки високому науковому авторитету НТШ, його членами стали відомі археологи. Почесними членами НТШ були обрані відомий чеський славіст Л.Нідерле, київський історик й археолог В.Антонович. Його дружина К.Мельник, яка провела широкомасштабні дослідження давньоруських курганних могильників Волині та Є.Сіцинський з Кам'янця-Подільського, який активно вивчав археологію Поділля, були обрані дійсними членами НТШ [37, с.416].

З НТШ активно співпрацював відомий археолог, антрополог та етнограф Ф.Вовк, який тривалий час перебував на еміграції у Парижі. В 1899 році його обрали дійсним членом НТШ. У наступному році в Парижі на XII Міжнародному конгресі передісторії, антропології та археології Ф.Вовк виступив з доповіддю “Про передмікенську індустрію в неолітичних знахідках на Україні”, а також переклав французькою мовою реферат М.Грушевського “Похоронне поле в Чехах”, який теж був зачитаний на згаданому конгресі. Пізніше вчений на сторінках видань НТШ опублікував свою доповідь, у якій використав також трипільські матеріали з Галичини та матеріали, виявлені В. Хвойкою під час розкопок Кирилівської палеолітичної стоянки в Києві [37, с.416]. Перебуваючи тривалий час за кордоном, Ф.Вовк своєю діяльністю сприяв ознайомленню французької та світової громадськості з досягненнями українських археологів.

Цікавився археологією, сприяв розвитку археологічних досліджень і публікації їхніх результатів І.Франко. На сторінках “Літературно-наукового вісника” в кінці XIX ст. було виділено спеціальну рубрику, у якій публікувалися повідомлення про найновіші світові, регіональні та місцеві археологічні відкриття, випадкові знахідки тощо. Знаючи багато іноземних мов, І.Франко виступав дописувачем археологічної рубрики. Так, у IV томі згаданого видання, який вийшов у 1899 році, у міжнародній хроніці відзначено археологічні відкриття в Індії, де англійський дослідник др. Фірер відкрив руїни стародавнього міста Капілявасту, виявив статую Будди та інші знахідки. Подано також цікаві відомості про знахідки коштовних речей кінця IV ст. до н. е. під час розкопок у Херсонесі тощо [3, с.12–13]. У 1911 році І.Франко опублікував у “Записках НТШ” розвідку про неолітичні знахідки, віднайдені коло його рідного села Нагуєвичі [4, с.262].

Часто з'являлися статті, рецензії, огляди, присвячені археології, на сторінках “Записок НТШ”. Зокрема, огляди західноєвропейської й української літератури з археології, антропології й етнографії та рецензії на роботи польських археологів у Галичині в 1904–1908 роках періодично готував З.Кузеля [37, с.416–417].

З 1907 року в музеї НТШ почав працювати здібний молодий археолог Богдан Януш. У “Записках НТШ” публікують його рецензії на археологічні дослідження, з'являється стаття вченого про цікаву знахідку – камінь із загадковими знаками в селі Заздрість на Тернопільщині [4, с.187]

Він підготував і видав також цікаві дослідження, про археологію Львівщини та Поділля [50; 51]. Не втратив свого наукового значення й каталог галицьких пам'яток старовини, що з'явився друком у 1918 році, у якому є багато інформації про археологічні пам'ятки краю [52].

Значну дослідницьку роботу Б.Януш проводив на Поділлі, співпрацюючи з Подільським музеєм у Тернополі. Підсумком цієї співпраці стало дослідження “Минуле і пам'ятки Тернопільського воєводства”, яке вийшло у світ у 1926 році [39, с.93].

З 1928 року до трагічної смерті в 1930 році вчений працював у Покутському музеї в Станіславові.

У 1907 році архітектурно-археологічні дослідження стародавнього Галича розпочав Йосип Пеленський. 1909 року в “Записках НТШ” з'явилася його замітка про сліди однієї із численних пам'яток архітектури цього міста [4, с.211].

Перебуваючи на стажуванні в Києві 1908 року, він брав участь в археологічних розкопках Десятинної церкви та церкви Спаса на Берестові. У 1911–1912 роках учений проводив розкопки в Галичі. У 1913 році він захистив дисертацію на тему “Костел святого Станіслава коло Галича” [10, с.142]. У 1914 році в Кракові вийшла у світ монографія Й. Пеленського “Галич в історії середньовічного мистецтва”, де він ґрунтовно охарактеризував галицьку архітектуру на підставі археологічних досліджень кінця ХІХ – початку ХХ століть [49].

Певний стосунок до археологічної науки в Галичині на початку ХХ століття мав виходець з Київщини Вадим Щербаківський. З 1908 року він працював технічним помічником директора Національного музею у Львові й активно їздив по західноукраїнських землях, ретельно досліджуючи церковну й народну архітектуру та пам’ятки мистецтва. Водночас він обстежував також пам’ятки археології. Зокрема відомо, що в 1909 році В.Щербаківський проводив археологічні дослідження на Золотому Тоці в Крилосі [26, с.146]. У 1910 році в “Записках НТШ” він опублікував наукову розвідку про язичницьку кам’яну статую із села Лопушна коло Рогатина [37, с.417].

Наприкінці ХІХ – на початку ХХ століть поряд з НТШ одним із центрів розвитку археології в Галичині став Львівський університет. З ним у цей час була тісно пов’язана творча діяльність уродженця села Грабовець Богородчанського повіту вченого чеського походження Карла Гадачека. У 1897 році він закінчив Львівський університет, а в 1897–1900 роках вивчав класичну археологію, праісторію та нумізматику у Віденському університеті.

У той час, співпрацюючи з Віденським інститутом археології, самостійно проводить археологічні розвідки в Галичині. У 1898–1899 роках учений досліджував поселення ХІ–ХІІ століть у с. Неслухів Кам’яно-Буського повіту на Львівщині, у 1900 році брав участь у науковій експедиції австрійських археологів до Єгипту, а в 1901–1903 роках для вдосконалення свого наукового рівня та збору археологічних матеріалів здійснив подорожі по Греції, Румунії та Німеччині [38, с.54–55].

З 1905 року працював професором кафедри класичної та доісторичної археології Львівського університету [10, с.17]. Одночасно й далі активно проводив археологічні дослідження в краї. До числа найбільших його досягнень належать дослідження, проведені в 1906–1912 роках на поселенні трипільської культури в урочищі Обоз коло с. Кошилівці Заліщицького району на Тернопільщині.

Учений описав також великий золотий фракійський скарб із села Михалків коло Борщева на Тернопільщині. Ним було відкрито ряд пам’яток неоліту й енеоліту на території Бучацького, Заліщицького та Чортківського районів Тернопільщини. Біля села Приозерне на Рогатинщині вчений виявив могильник ІV ст. н. е., а біля Коропця на Тернопільщині відкрив та дослідив селище культури лійчастого посуду [38, с.55].

На початку ХХ століття у Львівському університеті вивчали археологію Володимир Гребеняк та Ярослав Пастернак. Ще будучи студентом, В.Гребеняк з 1913 року працював у музеї НТШ. У 1914 році він упорядкував археологічні збірки музею. Улітку того ж року В.Гребеняк та Я.Пастернак узяли участь в археологічній експедиції Львівського університету під керівництвом антрополога Я.Чекановського й вивчали печеру “Вертеба” у с. Більче-Золоте коло Борщева на Тернопільщині, де були виявлені цікаві матеріали періоду енеоліту.

В.Гребеняк опублікував дослідження про пам’ятки ранньозалізного часу в Галичині, у якій виділив окрему “галицьку культуру”, визначив територію її поширення, культурні зв’язки та хронологію. За кошти НТШ він проводив археологічні розвідки та невеликі розкопки. Їхні результати підсумував в окремій статті, яка започаткувала в “Записках НТШ” традиційну рубрику про нововідкриті пам’ятки та цікаві матеріали з археології [4, с.325].

Однак лихоліття Першої світової війни назавжди вирвало з рядів українських учених цього здібного археолога. Ставши до лав УСС, він у 23-річному віці 7 червня 1916 року загинув у бою поблизу Галича.

Більш щасливо, хоч і нелегко, склалася доля Я.Пастернака. Після листопадових подій 1918 року він воював в УГА за незалежність України, а після поразки національно-визвольних змагань опинився в 1922 році в Чехо-Словаччині, де перебував до 1928 року. У 1922 році почав студіювати археологію в Карловому університеті в Празі у відомого славіста Л.Нідерле, який спрямував його наукові зацікавлення проблемами археології ранніх слов'ян і княжої доби. Згодом Я.Пастернак розпочав археологічні розкопки. Протягом 1922–1927 років він розкопав і вивчив 26 археологічних пам'яток на території Чехії [27, с.25].

У 1925 році Я.Пастернак захистив докторську дисертацію на тему “Руські Карпати в археології” і в березні 1926 року першим серед українських учених отримав звання доктора як археолог [27, с.25–26].

Стараннями Л.Нідерле він став спочатку асистентом археологічного відділу чеського Народного музею в Празі, а потім асистентом Державного археологічного інституту. Протягом 1925–1928 років учений проводив розкопки на території старої Праги, зокрема, на середньовічному королівському замку «Градчани». Тут він дослідив фундаменти двох романських костелів XI–XII ст. та укріплення княжого дитинця. За успішні розкопки отримав подяки від президента Чехо-Словацької республіки Т.Масарика й від Державного археологічного інституту. Йому пропонують високі посади в чеських установах, у т. ч. і завідування кафедрою в Карловому університеті.

Однак улітку 1928 року Я.Пастернак повертається до Львова. У 1928–1939 роках він очолює Культурно-історичний музей НТШ. У 1929 році вченого обирають дійсним членом НТШ, а в 1931 році – членом Львівського археологічного товариства. У 1932 році Я.Пастернак був обраний дійсним членом Українського богословського наукового товариства й став професором археології Богословської академії у Львові, заснував при ній музей [27, с.27].

Водночас він зосереджує свою увагу на дослідженнях археологічних пам'яток Галичини. Учений усвідомлює, що йому одному не вдасться зібрати достатньо археологічних джерел для фундаментальних узагальнень історичного минулого українського народу. Тому Я.Пастернак звертається до національно-свідомого культурного загалу Галичини глибше пізнавати історію краю, берегти його неоціненні скарби. Щоб заохотити до пошукової праці шанувальників старовини, він запроваджує в 1929 році в “Записках НТШ” рубрику “Нові археологічні набутки українських музеїв у Львові”, де постійно інформує читачів про історичні надбання, водночас публікує низку науково-популярних статей у пресі та часописах “Наша Батьківщина”, “Життя і знання”, “Літопис Бойківщини” тощо [27, с.121–126; 32, 33].

У перші роки після повернення в Галичину вчений активно досліджував різночасові пам'ятки археології краю. Так, у міжвоєнний період ним було вивчено понад 20 пам'яток доби енеоліту, 9 пам'яток доби заліза, 10 пам'яток ранньослов'янської доби (III–VIII ст.), 21 пам'ятку давньоруської княжої доби (IX–XIII ст.) та ін. Застосовуючи універсальну практику досліджень різночасових археологічних пам'яток, він у 1928–1944 роках розкопав на західноукраїнських землях близько ста пам'яток [28, с.30, 133–135]. Учений, зокрема, активно досліджував міста Галицько-Волинського князівства Белз, Звенигород, Львів, Тереховлю, Пліснеськ та інші.

Слід підкреслити, що з 30-х років XX ст. Я.Пастернак зосередив свою увагу на вивченні пам'яток княжої доби Прикарпаття й Волині. У 1934 році він розпочав широкомасштабні дослідження стародавнього Галича. Фінансував ці розкопки митрополит А.Шептицький.

Дослідження, проведені Я.Пастернаком на території Крилоського городища, остаточно розв'язали багаторічну дискусійну проблему локалізації літописного Галича. Це стало можливим після сенсаційних відкриттів ученим фундаментів Успенського собору в 1936 році. У наступному році Я.Пастернак усередині храму виявив саркофаг із похованням князя Ярослава Осмомисла. Пізніше вчений узагальнив археологічні дослідження княжої столиці в монографії “Старий Галич”, яка з'явилася друком у 1944 році [34, с.3].

До речі, ведучи дослідження стародавнього Галича, Я.Пастернак залучив до них молодих учених Івана Старчука й Олексія Ратича.

Уродженець села Пилипи на Коломийщині І. Старчук, завдяки співпраці з Я.Пастернаком протягом 1940–1941 рр., освоював методику польових археологічних досліджень. У 1940 році дослідники провели розвідки й розкопки на кількох слов'янських і давньоруських городищах, зокрема, у Галичі та Пліснеську. Ґрунтовніше він вивчав згадану пам'ятку в 1946–1949 роках. У період співпраці з Я.Пастернаком почав досліджувати мистецькі пам'ятки стародавнього Галича – керамічні плитки зі світських і культових споруд, кам'яну різьбу, давньоруські прикраси. Під час Другої світової війни було знищено багато цих знахідок і лише дякуючи педантично зробленим зарисовкам І.Старчука, котрі вціліли в його архіві, збережено унікальний джерельний матеріал.

У 1947 році вчений подав до Інституту археології АН України машинопис монографії “Мистецькі пам'ятки феодального Галича”, а через два роки він завершив монографію “Давньоруські городи західних областей УРСР”, де систематизував численні археологічні матеріали, нагромаджені за 150 років, охарактеризував тогочасний стан вивчення літописних міст і городищ. Але згадані дослідження, на жаль, не були опубліковані [43, с.102–103].

Не минула даремно співпраця з Я.Пастернаком і для О.Радича. Після Другої світової війни він активно вивчав середньовічні археологічні пам'ятки Прикарпаття й Волині та підготував монографію “Древньоруські археологічні пам'ятки на території західних областей УРСР” [39, с.170–171].

У міжвоєнні роки вивченням археологічних пам'яток Галичини активно займався також геолог і географ Юрій Полянський. Його наукова діяльність була тісно пов'язана з НТШ. З 1920 року вчений працював у музеї Товариства, де впорядкував і систематизував його фонди, створював експозиції та виставки. Починаючи з 1923 року, він проводив щорічні польові довготривалі дослідження, під час яких зібрав багатий джерельний матеріал.

Метою польових досліджень Ю.Полянського було вивчення здебільшого питань геології четвертинного періоду, стратиграфії плейстоценових відкладів, проблем палеогеоморфології тощо. У зв'язку з тим, що плейстоценові відклади містять сліди життя й діяльності людей стародавнього кам'яного віку, виникла необхідність ґрунтового дослідження пам'яток палеоліту. Він його виконав на такому високому професійному рівні, що вченого по праву вважають “батьком західноукраїнського палеоліту”. Інші археологічні епохи досліджував спорадично, хоч і тут залишив по собі яскравий слід у багатьох публікаціях.

За час своїх багаторічних експедиційних робіт Ю.Полянський відкрив переважно в Подністров'ї 66 палеолітичних стоянок, зокрема, у Лисичниках, Новосілці-Костюковій й Касперівцях біля Заліщик на Тернопільщині. Найважливішим висновком ученого є положення про окрему Подільсько-Бессарабську провінцію пізнього палеоліту, у якій ним з відомих тоді 126 палеолітичних об'єктів виділено західноподільську (70 пунктів), східноподільську (44 пункти) і південносхідну (22 пункти) групи пам'яток [39, с.129–134]. Після Другої світової війни вчений перебував на еміграції в Аргентині, де активно продовжував займатися науковими дослідженнями.

У міжвоєнні роки активно прилучився до археологічних досліджень молодий учений зі Львівського університету Маркіян Смішко. Ним були науково опрацьовані археологічні пам'ятки з розкопок могильника у Верхній Липиці на Рогатинщині в 1889–1890 роках і поселення в Незвиську на Городенківщині в 1926 році. Він довів існування окремої липицької культури, дав характеристику пшеворським пам'яткам, розкрив співвідношення липицької й пшеворської культур.

Починаючи з 1935 року, учений активно досліджував культуру карпатських курганів перших століть нашої ери та палеолітичні пам'ятки Галичини. Тоді ним було проведено археологічні розкопки в Стопчатові й Трачі Косівського, Нижньому Струтині Рожнятівського, Надії Долинського, Буківні Тлумацького районів. Ці пам'ятки вченим ширше досліджені в післявоєнні роки [39, с.165–166].

У той самий період у вивчення археологічних пам'яток Галичини вагомий внесок зробили також археологи-аматори. Це стосується, у першу чергу, емеритового радника Скарбової дирекції в Станіславові Лева Чачковського та лікаря Ярослава Хмільєвського. У 1927–1932 роках вони з ентузіазмом вивчали історичну топографію княжого Галича та його околиць, зібрали велику кількість топографічних назв, справедливо вважаючи їх недооціненими скарбами історії.

Результатом їхньої багаторічної праці стало укладення монументальної мапи всіх нерухомих пам'яток давнього Галича – укріплень, церковниць, селищ, поховальних об'єктів. У 1931 році вчені-аматори підготували текст книги “Княжий Галич” із численними планами, схемами й фотознімками. Та через несприятливі умови вона з'явилася друком у Станіславові лише наприкінці 1938 року [28, с.38–39]. Я.Пастернак згодом у передмові до другого видання книги відзначав, що “тією важливою працею вони оба підготували і значно облегшили мої дослідження – розкопки на терені княжого Галича – Крилоса в роках 1934–1941, завершені відкриттям фундаментів княжого Успенського собору з половини XII ст. та кам'яного саркофагу домовини з тлінними останками його великого фундатора, князя Ярослава Осмомисла” [28, с.39–40].

Обстежуючи терени княжого Галича, учені-аматори зібрали колекцію археологічних матеріалів, частину якої передали музею НТШ у Львові, а інші лягли в основу археологічного музею Духовної греко-католицької семінарії в Станіславові. Зібраний на теренах старого Галича топографічний матеріал (понад 110 сіл) Л.Чачковський передав історикові М.Кордубі, який займався вивченням цієї проблеми.

До речі, Л.Чачковський та Я.Хмільєвський досліджували також інші княжі столиці Галицько-Волинської держави: Белз, Теремболову, Звенигород, Буськ. У 1932 році Л.Чачковський опублікував статтю про стародавню Теремболову й готував публікації про інші згадані столиці. Перебуваючи в Буську на Львівщині в травні 1933 року, він за влучним висловом Я.Пастернака, помер “серед розгару наукової праці, мов жовнір на полі битви” [11, с.466]. У 1937 році в “Записках НТШ” посмертно з'явилася друком його розвідка “Княжий Белз” [4, с.340].

До відомих аматорів археології цього періоду можна віднести й учителя географії й краєзнавця зі Станіславова Мар'яна Гавдяка. Він досліджував літописні географічні назви та пам'ятки стародавнього Галича. У 1938 році опублікував книгу “Княжий Галич” [11, с.108].

У 30-ті роки XX століття належну увагу вивченню археологічних пам'яток краю приділяли також працівники музеїв Галичини. Великим ентузіастом вивчення цих пам'яток був, зокрема, директор самбірського музею “Бойківщина” лікар Володимир Кобільник. Археологічні експедиції, для яких він використовував власне авто, готувалися тут доволі ґрунтовно. Із часу заснування в 1931 році згаданого музею групи археологів-аматорів, часто за участю археологів зі Львова Я.Пастернака, М.Смішка та інших, активно обстежували й розкопували археологічні пам'ятки в селах Ступниці, Лішні, Попелях, Городищі, Кульчицях, Котовані тощо [7, с.106] Лише в 1932 році було

організовано 33 поїздки з метою обстеження та вивчення археологічних пам'яток краю. Починаючи з 1931 року, В.Кобільник регулярно публікував матеріали з археологічної тематики в друкованому органі музею "Літопис Бойківщини" [12–24].

У міжвоєнний період археологічні пам'ятки Волині, Полісся та Підляшшя вивчав волинський археолог Олександр Цинкаловський. Він активно співпрацював з НТШ у Львові, збирав матеріали до "Історико-географічно-економічного словника Волині і Волинського Полісся". У 1937 році в "Записках НТШ" учений опублікував статтю "Матеріали до археології Володимирського повіту" [4, с.340].

Ученому належить також серія науково-популярних книжечок і статей про окремі давньоруські пам'ятки Волині в довоєнних львівських виданнях "Життя і знання" і "Наша Батьківщина" [37, с.423].

У кінці 20–30-х років ХХ ст. активно співпрацював з НТШ у Львові син українського поета О.Олеся із Чехо-Словаччини Олег Кандиба. За дорученням Управи Музею НТШ учений проводив археологічні дослідження в Борщівському та Заліщицькому повітах Тернопільщини, де вивчав пам'ятки трипільської культури. Найважливіші роботи він здійснив у печері Вертеба. У 1928 році О.Кандиба опрацьовував археологічні збірки музеїв Львова й Кракова, а в 1930 році захистив докторську дисертацію на тему "Неолітична мальована кераміка Галичини" [39, с.175].

Навесні 1931 року О.Кандиба досліджував збірки доісторичного відділу Музею природи та історії у Відні, де зберігались унікальні матеріали з багатьох відомих пам'яток давньоукраїнської історії, зокрема, із Шипинців на Буковині та Городниці в Галичині. У 1937 році він завершив ґрунтовну працю про селище трипільської культури в Шипинцях, у якій звів разом, класифікував і проаналізував великий археологічний матеріал зі згаданої пам'ятки, зокрема, кераміку, розписану фарбами з музеїв Відня, Берліна, Кракова, Львова й Чернівців. Остання стаття вченого, присвячена ранньому етапу трипільської культури в Галичині, була опублікована в 1939 році в Празі в збірнику Українського наукового інституту [39, с.176–178].

У 1932 році дійсним членом НТШ став археолог з Праги Лев Чикаленко, який спочатку разом зі своїм учителем Ф.Вовк ом, а потім самостійно досліджував палеолітичну стоянку коло села Городка на Волині та Мізинську стоянку на Чернігівщині. Захистивши в Празі дисертацію про розвиток геометричного орнаменту періоду палеоліту, він, як й О.Кандиба, зацікавився керамікою трипільської культури й у тісній співпраці з НТШ опрацьовував матеріали поселення в с. Більче-Золоте на Тернопільщині. Учений був першим професійним археологом, який дослідив літописний Червен на українсько-польському пограниччі [37, с.422]. Л.Чикаленко вивчав також пам'ятки періоду енеоліту на території Чехо-Словаччини, установив зв'язок моравської мальованої кераміки з мальованою керамікою трипільської культури в Україні.

Відомим представником археологічної науки міжвоєнного періоду був уродженець покутського села Чортовець на Городенківщині Іван Борковський. З 1922 року він навчався на філософському факультеті Карлового університету в Празі, де разом з Я.Пастернаком студіював археологію у відомого славіста Л.Нідерле.

У Празькому університеті в 1929 році він захистив дисертацію, присвячену культурі шнурової кераміки на території Східної Європи й України. Із червня 1928 року працював в Інституті археології Чехословацької академії наук [29, с.104–107].

Починаючи з 1925 року, учений активно досліджував минуле Празького граду, а після переїзду до Львова 1928 року Я.Пастернака він фактично продовжував його справу з вивчення археологічних пам'яток Праги та її околиць [48, с.39].

Вивчаючи виявлену під час обстежень та археологічних розкопок кераміку, І.Борковський зумів чітко виділити слов'янські старожитності другої половини I тис. н. е. й установив безпосередній еволюційний зв'язок між ранньослов'янською та середньовічною добре датованою кераміками. Результати своїх досліджень учений спочатку

опублікував у статті в науковому збірнику “Пам’ятки археології” за 1936–1938 рр., а в 1940 році з’явилася його фундаментальна праця “Старослов’янська кераміка у Середній Європі (дослідження до початків слов’янських культур)” [30, с.201–202].

Виділену групу найдавнішої слов’янської кераміки І.Борковський запропонував називати “празьким типом”, “празькою культурою”. Цими науковими визначеннями, як слушно зауважив український археолог В.Баран, археологи-славісти послуговуються донині часу. Ряд цікавих праць з археології вчений опублікував також у післявоєнні роки.

Як бачимо, у XIX – першій третині XX століть українська археологія розвивалася в Галичині досить інтенсивно. Вагомий внесок в її розвиток зробили І.Шараневич, М.Грушевський, Я.Пастернак, Ю.Полянський та інші дослідники. Уродженець Галичини І.Борковський вніс значний вклад у розвиток археології в Чехо-Словаччині.

1. Антонович О. Варлаам Компаневич (1777–1858) / О. Антонович // Вісник НТШ. – 2006. – Ч. 35. – С. 50–53.
2. Берест Р. Красназвчї студії Богдана Януша / Р. Берест, І. Берест // Історичні пам’ятки Галичини : матеріали III наук. красназвчї конф., 19 листоп. 2004 р. – Львів : Вид-й центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2005. – С. 204–212.
3. Берест Р. Внесок Івана Франка у розвиток археологічної науки в Галичині / Р. Берест // Археологічні дослідження Львів. ун-ту. – 2006. – Вип. 9. – С. 11–16.
4. Бібліографія Записок Наукового товариства імені Шевченка. – Львів, 2003. – 741 с.
5. Борчук С. Громадсько-культурна та наукова діяльність І. І. Шараневича (1829–1901 рр.) / С. Борчук. – Івано-Франківськ, 2009. – 211 с.
6. Булик Н. Археологія та археологи заходу України в добу романтизму / Н. Булик // Галичина. – 2010. – № 17. – С. 65–76.
7. Голик Р. Між Асклепієм, Марсом і Кліо. Володимир Кобильник та його епоха / Р. Голик // Дзвін. – 2006. – Ч. 11–12. – С. 104–108.
8. Грабовецький В. Антон Петрушевич – дослідник історії Галичини / В. Грабовецький, А. Королько. – Івано-Франківськ : Плай, 2001. – 76 с.
9. Дем’ян Г. Іван Вагилевич – історик і народознавець / Г. Дем’ян. – К. : Наук. думка, 1993. – 152 с.
10. Історичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка (1940–2000). – Львів, 2000. – 293 с.
11. Івано-Франківськ. Енциклопедичний словник / Г. Карась, Р. Діда, М. Головатий, Б. Гаврилів. – Івано-Франківськ : Нова зоря, 2010. – 495 с.
12. Кобильник В. З археології Бойківщини / В. Кобильник // Літопис Бойківщини. – 1931. – Ч. 1. – С. 38–42.
13. Його ж. З археологічних дослідів на Бойківщині // Там само. – 1933. – Ч. 2. – С. 3–31.
14. Його ж. Могила. Ч. I, II, III в Городниці // Там само. – С. 32–38.
15. Його ж. Руська путь (шлях на Закарпаття – В. Б.) // Там само. – С. 39–48.
16. Його ж. З археології Бойківщини. II. Виказ пам’яток. // Там само. – С. 49–52.
17. Його ж. Відкриття доісторичних землянок в Кульчицях // Там само. – 1934. – Ч. 3. – С. 12–19.
18. Його ж. З археології Бойківщини. III. Виказ пам’яток // Там само. – С. 20–22.
19. Його ж. Загальні завваги про кости людини при археологічних розкопках // Там само. – 1934. – Ч. 4. – С. 1–11.
20. Його ж. З археології Бойківщини. IV. Виказ пам’яток // Там само. – 1935. – Ч. 5. – С. 11–12.
21. Його ж. З археології Бойківщини. V. Виказ пам’яток // Там само. – 1935. – Ч. 5. – С. 14
22. Його ж. З археології Бойківщини. VI. Виказ пам’яток // Там само. 1935. – Ч. 6. – С. 21–22.
23. Його ж. З археології Бойківщини. VII. Виказ пам’яток // Там само. – 1936. – Ч. 7. – С. 4–6.
24. Його ж. Знаки на днах посудин княжої доби зі Ступниці повіт Самбір // Там само. – 1936. – Ч. 8. – С. 1–11.
25. Коваль І. Дослідник підземного архіву України / І. Коваль. – Галич ; Львів, 1999. – 174 с.
26. Коваль І. Ярослав Пастернак – основоположник української церковної археології / І. Коваль // Галичина. – 1999. – № 3. – С. 66–70.
27. Коваль І. Ярослав Пастернак – дослідник старожитностей України / І. Коваль, І. Миронюк. – Івано-Франківськ : Нова зоря, 2006. – 143 с.
28. Коваль І. Євангеліст Лука з княжої Галича / І. Коваль, І. Миронюк. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2009. – 224 с.
29. Левкун Я. Археолог Іван Борковський: повернення у славі в Україну / Я. Левкун. – Снятин : Прут Принт, 2007. – 230 с.

30. Левкун Я. Історичний портрет археолога І. Борковського / Я. Левкун // Галичина. – Івано-Франківськ, 2011. – № 18–19. – С. 199–207.
31. Оприск В.М. Грушевський і археологічний відділ музею НТШ у Львові / В. Оприск // Михайло Грушевський і Західна Україна : доп. і повідомл. наук. конф. (Львів, 26–28 жовт. 1994 р.). – Львів : Світ, 1995. – С. 41–44.
32. Пастернак Я. Шнурова могила в Кульчицях / Я.Пастернак // Літопис Бойківщини. 1936. – Ч. 7. – С. 1–4.
33. Пастернак Я. Струтинське городище / Я. Пастернак // Літопис Бойківщини. – 1938. – Ч. 10. – С. 23–26.
34. Пастернак Я. Старий Галич. Археологічно-історичні дослідження у 1850–1943 рр. / Я. Пастернак. – Івано-Франківськ : Плай, 1998. – 347 с.
35. Петегирич В. Михайло Грушевський і західноукраїнська археологія / В. Петегирич, Д. Павлів // Михайло Грушевський і Західна Україна: доп. і повідомл. наук. конф. (Львів, 26–28 жовт. 1994 р.). – Львів : Світ, 1995. – С. 103–105.
36. Петегирич В. Доля археологічної колекції музею НТШ. / В. Петегирич // Бібліотека Наукового товариства ім. Шевченка: книги і люди. – Львів, 1996. – С. 59–67.
37. Петегирич В. Археологія у дослідженнях членів НТШ / В. Петегирич, Д. Павлів // Записки НТШ. – Т. ССXXII : Праці історично-філософської секції. – Львів, 1991. – С. 412–426.
38. Ровенко О. Професор археології із с. Грабовець / О. Ровенко // Краєзнавець Прикарпаття. – 2008. – № 12. – С. 54–55.
39. Рудий В. Видатні та маловідомі археологи України. Біографічні нариси : довідник / В. Рудий. – Львів : Тріада плюс, Ліга Прес, 2007. – 322 с.
40. “Руська трійця” в історії суспільно-політичного руху і культури України. – К. : Наук. думка, 1987. – 338 с.
41. Соневицький Л. Володимир Антонович і українська історична наука в Галичині / Л. Соневицький // Український історик. – 1981. – № 1–4. – Рік XVIII. – С. 98–105.
42. Смішко М. Вістря на спис із рунічним написом із Розвадова / М. Смішко // Літопис Бойківщини. – 1935. – Ч. 5. – С. 1–13.
43. Филипчук М. Археологічні, мистецтвознавчі та педагогічні студії Івана Старчука / М. Филипчук // Записки НТШ. Праці історично-філософської секції. – Львів, 1995. – Т. ССXXV. – С. 97–103.
44. Хроніка НТШ. – 1904. – Ч. 17.
45. Хроніка НТШ. – 1909. – Ч. 39.
46. Хроніка НТШ. – 1911. – Ч. 47.
47. Хроніка НТШ. – 1939. – Ч. 74.
48. Шендеровський В. Дослідник Празького граду / В. Шендеровський // Нехай не гасне світ науки. Кн. 2. – К. : Рада, 2006. – С. 36–40.
49. Pelenski J. Halicz w dziejach sztuki sredniewiecznej. Na podstawie badan archeologicznych / J. Pelenski. – Krakow, 1914. – 205 s.
50. Janusz B. Z pradziejow Ziemi Lwowskiej / B. Janusz. – Lwow, 1913. – 92 s.
51. Janusz B. Kultura przedhistoryczna Podola Galicyjskiego / B. Janusz. – Lwow, 1919. – 172 s.
52. Janusz B. Zabytki przedhistoryczne Galicyi Wschodniej / B. Janusz. – Lwow, 1918. – 310 s.

В статтє сдєлана попытка проаналізувати вклад українських учених в розвитє археології в Галичині в ХІХ – першій третині ХХ століть. Показано вклад в єє розвитє І.Вагілевича, Я.Головацького, А.Петрушевича, І.Шараневича, М.Грушевського, Б.Януша, Я.Пастернака, Ю.Полянського, І.Старчука, Я.Хмєлевського, І.Борковського, О.Кандыбы и других.

Ключевые слова: Галиция, Надднєпрянская Украина, украинская археология, Научное общество имени Шевченко, Львовский университет.

The attempt to analyse the contribution of Ukrainian scientists into the development of archaeology in Halychyna in the 19th and the first third of the 20th centuries is made in the article. The contribution made by I.Vagilevych, Ya.Holovatsky, A.Petrushevych, I.Sharanevych, M.Hrushevsky, B. Yanuch, Ya. Pasternak, Yu. Polyansky, I. Starchuk, Ya.Khmilevsky, I.Borkovsky, O.Kandyba and other researches into its development is presented.

Keywords: Halychyna, Naddnipyrianska Ukraina, Ukrainian archaeology, Shevchenko Scientific Society, Lviv University.